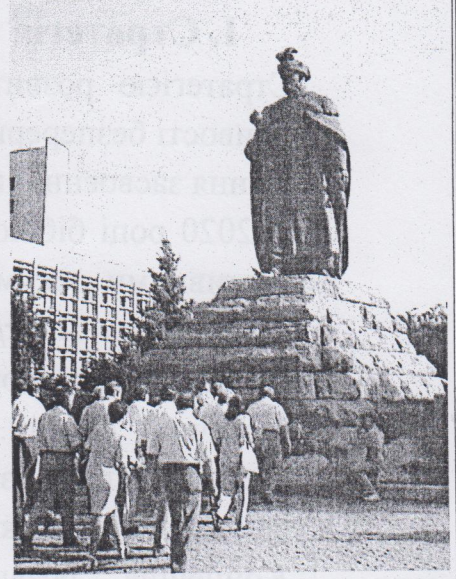

Стоїть в селі Суботові
На горі високій
Домовина України
Широка, глибока.
Ото церков Богданова.
Там-то він молився,
Щоб москаль добром і лихом
З козаком ділився.
Мир душі твоєї, Богдане!
Не так воно стало;
Москальки, що заздріли,
То все очухрало.
Т.Г.ШЕВЧЕНКО.

Серед подій, які мали в минулі радянські часи велике "історично - ідеологічне" значення, а в ці дні пройшли без помпезностей і державних урочистостей, слід відмітити подію, яка залишила помітний слід в історичній пам'яті нашого народу - Переяславська рада 1654 року. Нині в суспільстві ставлення до цієї історичної події є неоднозначним. Але, як говорять, з пісні слів не викинеш, так й історія нашої держави буде неповною без неї. Досліджуючи взаємовідносини між Україною і Росією, що склалися з 1654 року, історики завжди мали різні, часто діаметрально протилежні судження. Гострі дискусії тривають і зараз. Значною мірою така неоднозначність оцінок пояснюється надмірною політизацією даної проблеми, в результаті чого об'єктивний науковий підхід ігнорується. Протягом тривалого часу взагалі не було можливості висловити якісь критичні міркування щодо наслідків об'єднання двох держав, оскільки офіційна ідеологія не допускала цього. Сьогодні слід позбутися однобічного підходу і проаналізувати перебіг подій на основі історичних фактів, після чого зробити аргументовані висновки.

З МИНУЛОГО

Один день в історії України

Зауважимо, що багато істориків взагалі заперечують правдивість вживання слів "воз'єднання України з Росією", оскільки говорити подібним чином можна лише відносно тих держав, які колись складала одну. Але ми знаємо, що існують різні погляди на цю проблему. Тому останнім часом з'явився термін "протекторат". Він означає входження України до складу Російської держави на певних умовах при збереженні своєї автономії і більш точно передає суть Переяславського договору, який визначив умови союзу між Україною і Росією на принципах васальної залежності.

Не претендуючи на істину в останній інстанції, спробуємо висловити своє бачення тогочасної дійсності, без урахування чого неможливо зрозуміти задуми обох сторін.

Розпочавши боротьбу з Польщею за визволення України, гетьман Богдан Хмельницький розумів, що своїми силами перемоги не здобути. Він намагався заручитися підтримкою інших держав, спочатку Кримського ханства і Туреччини, але міцного союзу не вишло: ці держави мали свою мету та й ставлення українського народу до такої угоди було негативним. Залишалася можливість отримати допомогу від московського царя, і Богдан Хмельницький звернувся до нього. Але російський уряд, хоча й не проти був скористатися вигідним випадком, що давало можливість поширити свою владу на землі України, зволікав з прийняттям рішення і чекав, поки українці та поляки не виснажать одні одних.

Щодо планів Богдана Хмельницького, то відомий історик України Михайло Грушевський вважав, що ми не знаємо, як він уявляв свої відносини з Московією в майбутньому, але можна висловлювати сумні стосовно намірів гетьмана створити міцний зв'язок, а тим більше преднатати назавжди Україну до Росії. Скоріше всього, цей союз мав стати складовою частиною цілої системи союзів, яку Богдан Хмельницький готував проти Польщі. Та коли Росія заважлася прийняти пропозицію, стало ясно, що в майбутньому будуть ускладнення.

На той час і Москва, намагаючись розширити сферу свого впливу і використати Україну в якості буфера проти Туреччини, вирішила взяти Військо Запорізьке "під свою руку". 1 жовтня 1653 р. Земський собор в Москві схвалив це рішення, і цар вираждає в Україну посольство на чолі з боярином В.Бутурліним. Для підтвердження серйозності своїх намірів 31 грудня 1653 р. Росія оголошує війну проти Польщі.

8 січня 1654 січня р. на Переяславській раді було вирішено віддати Україну під протекторат Московської держави при збереженні основних прав і вольностей Війська Запорізького. Остаточний юридичний статус України у складі Росії був визначений у «Березневих статтях» 1654 р.

Непорозуміння України з Московською державою поналився уже в січні 1654 р. на тій самій Переяславській раді, де було підписано двосторонню угоду. Суть її зводилася до того, що Україна визнає владу російського царя, зобов'язується платити йому данину, а Росія допомагає українцям в їх боротьбі з поляками. При цьому обумовлювалося, що в Україні зберігаються свої незалежні органи управління, законодавство, суд, право на обрання гетьмана та інших посадових осіб, козацьке військо. Зберігалася і можливість проводити свою зовнішню політику (крім зносин із Польщею, Туреччиною та Кримським ханством). Московський уряд не мав права втручатися у внутрішні справи України. Таким чином, Україна входила до складу Російської держави на правах широкій автономії.

Але російські послы відмовилися скласти присягу від імені царя на вірність укладеній угоді, хоч українські представники це зробили. Виникла загроза розриву відносин, тому Б.Хмельницький, вважаючи присягу формальністю, погодився не вимагати її. Боярин В.Бутурлін на Переяславській раді 8 січня 1654 року від імені царя Олексія Михайловича вручив Богдану Хмельницькому прапор та булаву і пообіцяв, що цар збереже козацьку вольність. Протягом січня - лютого 1654 року царські емісари об'їжджали визволену територію України і приймали присягу від народу. Усього присягнуло понад 127 тисяч осіб. Але частина населення

відмовилася присягати: це - запорожці, вище православне духовництво - зокрема митрополит Сильвестр (Косов), козаки Брацлавського, Уманського, Полтавського і Кропивнянського полків, славетний полковник Іван Богун і інша старшина.

Та дуже скоро, за висвѣгданою нами, зробленою Богданом Хмельницьким формальністю прийшла реальність, яка показала, що російське самодержавство не має наміру дотримуватися зобов'язань, а прагне до встановлення своєї влади над Україною. За висловом відомого українського історика М.Брайчевського, союз, що планувався як рівноправний, перетворився в союз коня і вершника. Щоправда, цей процес відбувався поступово, в усякому разі до смерті Б.Хмельницького (1657 р.) основні принципи угоди виконувалися.

Та все ж значна частина козацької старшини і сам Богдан Хмельницький після Переяславської ради уявили майбутню перспективу союзу, і вона їм не сподобалася. Щоб не розривати союз, у березні 1654 р. деякі статті Переяславської угоди були уточнені. Козацька старшина прагнула обмежити втручання царя у внутрішні справи України, але в Москві не хотіли поступатися, а тільки трохи зменшили на деякий час свої претензії. У відповідності з Березневими статтями Україна визнавала право царя тримати у Києві своєю воеводу з військом, повідомляла його про переговори з іноземними державами, а також про вибори нового гетьмана. На жаль, багато положень цього документу допускали двозначне трактування, унаслідок чого між Україною і Росією устанювалися відносини, які пізніше самодержавство, як сильніша сторона, використала на свою користь.

Після Переяславської ради становище України залишилося складним, оскільки Річ Посполита не бажала втрачати українські землі. Почалася виснажлива війна Росії з Польщею, під час якої бої йшли в Україні та в Білорусі. Спочатку російсько-українське військо діяло успішно - здобути ряд перемог у Білорусі, в результаті чого її територія була звільнена від польського панування. Але поступово між російським царем Олексієм Михайловичем та Б.Хмельницьким відносини погіршали, бо основні сили цар спрямував не на визволення Правобережної України, а на білоруський театр військових дій. Б.Хмельницький небезпідставно розцінював такий поворот в політиці як відмову Москви від виконання умов Переяславської угоди і почав шукати союзників серед інших держав. Наслідком його діяльності було покращення взаємин з Туреччиною і Кримським ханством, а також укладення союзу із Швецією.

Таким чином, 1654 рік став переломним в житті українського народу. Довгий час в радянській історіографії панувала думка, що входження України до складу Російської держави принесло її народу лише одні блага, і зовсім мало говорилося про втрати. Дійсно, були певні здобутки. Перш за все стала можливою спільна боротьба проти зовнішньої агресії, як, наприклад, у Вітчизняній війні 1812 року і в роки Великої Вітчизняної війни. Але багато лиха завдала Україні політика русифікації, введення кріпосного права, ліквідація демократичних органів управління. Набуло поширення необгрунтоване твердження, що після 1654 р. припинилися набіги татар і турків на українські землі, які нібито надійно захищала Росія. Ось цього якраз і не сталося: руйнівні напади з півдня тривали.

Разом з тим слід відзначити, що після підписання Переяславської угоди раніше ізольована Росія, яку в той час називали Московією, почала впевнене просування вперед по шляху перетворення на велику державу. Крім всього іншого, вона отримала зручний плацдарм для боротьби за вихід до Чорного моря.

Проаналізувавши, з точки зору сучасного осмислення, переяславську подію січня 1654 року, висловлю найголовніші висновки з цього приводу.
По-перше, союз України з Московською державою був добровільним, але вимушеним кроком Богдана Хмельницького, що пояснювалося наслідками виснажливої 6-річної війни і тією геополітичною ситуацією, в якій перебувала Козацька держава.

По-друге - Переяславська рада не носила всеукраїнський і всенародний характер. Вчені розглядають її як епізод, і то

не головний, в політиці Богдана Хмельницького. Ніяких конкретних умов союзу, тим більше писемних угод, в реєславі не було.

По-третє - Україна, згідно з договором 1654 року, залишалася самостійною державою, яка провела свою власну як зовнішню, так і внутрішню політику. Всі обмеження прав Козацької держави, внесені царським урядом, не були визнані гетьманом, а сам українсько-московський договір не отримав ратифікації.

По-четверте - щодо проблеми реалізації договору 1654 року, то сучасні дослідники відзначають як позитивні (успішні військові дії проти Польщі і звільнення земель Поділля, Галичини, визнання українці європейськими державами), так і негативні явища (перехід кримських татар на бік Речі Посполитої), конфлікти між союзниками у Білорусі, спроби насадження московських воевод тощо).

По-п'яте. В 1656 році Москва підписала Віленське перемир'я з Річчю Посполитою. В Чигирині (тогочасній столиці України) розцінили його підписання як зраду з боку царського уряду (тому що у Вільно по-змовницькому, за спиною України вирішувалася її доля, дискутувалося питання про повернення України під владу Польщі). Союз 1654 року з Московією втратив будь-яке значення. Ще більшшим порушенням договору 1654 року вчені вважають фальсифікацію і запровадження "Переяславських статей" 1659 року.

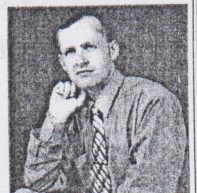
Трагічні наслідки союзу з Московською державою найвиразніше проявилися після смерті Богдана Хмельницького (1657 р.), але вини його в цьому немає. Серед причин загибелі Козацької держави називають: передчасну смерть Богдана Хмельницького, яка змінила політичний шлях України; нову геополітичну ситуацію, що склалася після Переяславської ради; протиріччя між "чорною" і старшиною та боротьбу за владу між представниками козацької старшини; республіканський, а не монархічний устрій; головну причину вбачають у політиці уряду Московської держави. Конфлікт між державами-союзниками був неминулим, оскільки вони відносилися до різних світів, відрізнялися державним устроєм, формою землеволодіння тощо.

Українсько - російський договір 1654 року з одного боку, сприяв національно-культурному і релігійному відродженню, а з іншого - умовив спочатку обмеження, а згодом і повну ліквідацію автономії України.

Як бачимо, історія українсько-російських взаємин не пішла шляхом Переяславської угоди 1654 року. Надто різні були національно - державні інтереси, цілі і прагнення двох союзників. Військово - політичний союз України і Московщини поступово перетворився на панування Москви над Україною. Переяславська угода, складена для забезпечення української державності, стала, як зазначила відомий історик України Олена Апанович, "пасткою" для неї.

І все ж Переяславська угода не була для України ні трагедією, ні ганьбою. Історик не може оцінювати події їх наслідками - лише причинами. Чим далі відходила Москва від дуку і буки Переяславського договору, цупко тримаючись однак за свої зручний для неї трамплін для опанування Східною Європою, тим більшого значення надавала йому українська сторона. Бо, як твердить О. Апанович, навіть сфальсифікована, спотворена, знівечена й зламана Московією, "Переяславська Конституція", залишалася назавжди, кажучи словами великого патріота - державника XVIII століття Пилипа Орлика, - "найбільшійшим і найпереможнішим аргументом і доказом суверенності України".

Валентин ІАЗУРЕНКО,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри
історії України Черкаського
державного
технологічного університету,
член Національної спілки
журналістів України.

Пр
комі
н
Л
Пили
Вс
Вал
Ми
Хай
Досл
і де
Які
свят
леєм
— зде
черка
тепл
довгі
лічна
25 гр
розр
2600
соцб
2136
ленні
опла
зави
Не
Ці
тина
гілки
скел
визні
ни.
Щ
ренс
Зале
ваю
штв
(по
над
С
зем
ші
С
пос
Раз
дак
гілк
І
з б
спл
вої
гілк
(
роз
це
ле
фо
да
че
ск
дв
ре
мі
в
г